

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Oikeutta ja sen jakoa historiassa

Maallikkotuomareista ammattikuntaan: oikeusprosessin toimijoiden muutos

Oikeudenkäyntidraamakurssi: kotimainen oikeushistoria varhaisella uudella ajalla

ON-työ

Laatija:

Sami Marttila

25.4.2026

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

ON-työ

Oppiaine: Oikeushistoria
Tekijä(t): Sami Marttila
Otsikko: Oikeutta ja sen jakoa historiassa
Ohjaaja(t): Mia Korpiola
Sivumäärä: 20 sivua
Päivämäärä: 25.4.2026

Tiivistelmän tyyli on **Abstract**.

Tutkimuksen aihe on: Oikeutta ja sen jakoa historiassa.

Tässä tutkielmassa tarkastellaan suomalaisen oikeusjärjestelmän kehitystä keskiajan lopulta 1700-luvun alkupuolelle saakka. Tutkimuksessa tarkastellaan oikeudenkäytön painopisteen siirtymistä paikallisesta kärjäyhteisöstä kohti valtiollista kontrollia ja ammattimaistuvaa oikeuslaitosta. Tutkielmassa selvitetään, kuinka institutionaalinen muutos muovasi oikeusprosessia ja millaisia vaikutuksia sillä oli keskeisten toimijoiden asemaan.

Tutkimuksessa on kaksi pääkysymystä. Ensimmäiseksi analysoidaan oikeudenkäytön rakenteellista kehitystä ja valtion roolin vahvistumista eri vuosisatojen kuluessa. Toiseksi tarkastellaan, miten yksittäisten toimijoiden, kuten tuomarien ja lautamiesten, roolit ja päätösvalta muuttuivat oikeusprosessin kehittyessä ja yhteiskunnan muuttuessa.

Tutkimus on toteutettu laadullisena kirjallisuuskatsauksena, jonka avulla analysoidaan oikeushistoriallista tutkimuskirjallisuutta. Aineisto on analysoitu teemoittelemalla sen keskeisten toimijoiden mukaan. Näitä ovat kärjäyhteisö, myötävannojat, lautamiehet, tuomari, lainlukija ja nimismies.

Tutkimus osoittaa, että oikeudenkäytön painopiste siirtyi tarkasteltavana ajanjaksona merkittävästi paikallisesta, yhteisöllisestä sopimisesta kohti keskitettyä valtiollista kontrollia. Päätelmissä todetaan, että maallikkoelementin eli kärjäyhteisön ja lautamiesten rooli kaventui samalla, kun juridinen asiantuntemus ja virkamiesmäinen prosessi vahvistuivat. Tämä kehityskulku loi perustan suomalaisen oikeusvaltion muotoutumiselle ja oikeusprosessin ammattimaistumiselle. Tutkimus korostaa, että ymmärrys nykyisestä oikeusjärjestelmästä edellyttää sen historiallisten kehitysvaiheiden ja vallankäytön muutosten tuntemista.

Avainsanat: Oikeushistoria, oikeudenkäynti, käräjät, kärjäyhteisö

Sisällys

Oikeutta ja sen jakoa historiassa	I
Lähteet.....	IV
1 Johdanto.....	1
2 Tutkimuksen rakenne	2
2.1 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaaminen	2
2.2 Tutkimuskysymysten taustoitus ja perustelut.....	2
2.3 Tutkimuksen metodi ja rakenne	3
3 Oikeuden jakamisen varhaiset instituutiot	4
3.1 Varhainen käräjäyhteisö ja myötävannojat	4
3.2 Lautamiehet.....	5
3.3 Tuomari ja lainlukija.....	6
3.4 Syyttäjänä nimismies	8
4 Oikeuden käyttö uuden ajan murroksessa	10
4.1 Käräjäyhteisö ja lautamiehet, maallikkovallasta ammatillisuuteen	10
4.2 Tuomari ja lainlukija.....	11
4.3 Nimismies	13
5 Yhteenveto.....	14
6 Pohdinta.....	19

Lähteet

Kirjallisuus:

Blomstedt, Yrjö: *Laamannin- ja alituomarin oikeudenkäynnistä Suomessa 1500- ja 1600-luvuilla*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1958.

Eskola, Jari – Suoranta, Juha: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 4. painos. Vastapaino, Tampere 2000.

Fink, Arlene: *Conducting Research Literature Reviews. From the Internet to Paper*. 3. painos. Sage, Thousand Oaks 2010.

Hemmer, Ragnar: *Suomen oikeushistorian oppikirja I*. 3. painos. Werner Söderström, Helsinki 1968.

Letto-Vanamo, Pia: *Käräjyhteisön oikeus – Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista*

Myhrberg, Pertti: *Rikos- ja prosessioikeuden kehitys Suomessa*. Studia iuridica Helsingensia 11. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1978.

Nousiainen, Kevät: *Prosessin herruus: länsimaisen oikeudenkäytön historiallisia kehityslinjoja*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1993.

Thunander, Karl-Erik: *Svea hovrätts tillkomst och första år. Julkaisussa Rättshistoriskt bibliotek vol. 48*. Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm 1993.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2009.

Ulkuniemi, Martti: *Rikoksen uusiminen ja säännösten muuttaminen*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja n:o 127. Helsinki 1978.

Ylikangas, Heikki: *Oikeus historiallisena ilmiönä*. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki 1978.

Ylikangas, Heikki: *Valta ja väkivalta keski- ja uuden ajan taitteen Suomessa*. WSOY, Helsinki 1988.

Ylikangas, Heikki: *Knuuti Ruotsalainen: kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä.*
Otava, Helsinki 1996.

1 Johdanto

Tässä tutkimuksessa käsitellään oikeuden ja sen jaon järjestämistä eri vuosisatoina. Aihe on kiinnostanut minua koko opiskelujeni ajan ja siksi valitsin sen tutkimuskohteekseni. Koska oikeuden järjestämisellä ja sen jakamisella on ollut aina keskeinen osa yhteiskunnassamme, vaikutti se myös tutkimusaiheeni valintaan. Hemmer (1968) on todennut, että oikeushistorian tuntemus on välttämätön apukeino tieteellisesti käsiteltäessä tutkia voimassa olevaa oikeutta.¹

Tutkimukseni etenee kronologisessa järjestyksessä seuraavasti; Aluksi tarkastelen oikeuden jaon instituutioita varhaisimmilta ajoilta. Toiseksi tarkastelen eri toimijoiden rooleja kärjäyhteisössä. Kolmanneksi analysoidaan oikeudenjaon kehitystä ja millaisia vaikutuksia sillä on ollut toimijoiden asemaan. Lopuksi esitellään oikeusjärjestelmän tilanne vuoden 1734-lain astuessa voimaan. Osiossa viisi esittelen analyysin yhteenvedon ja osiossa kuusi pohdinnan.

Tutkimuskohteeksi valitsemani toimijat eivät ole sattumanvaraisia. Myötävannojat, tuomarit ja nimismiehet edustavat tuon ajan oikeudenkäytön keskeisiä elementtejä ja niiden väliset suhteet muuttuivat oleellisesti ajanjaksona, jota tarkastelin. Myötävannojat edustavat varhaista maineeseen ja sukuun perustuvaa oikeutta. Vastaavasti tuomarin ja nimismiehen roolien voimistuminen antaa kuvan oikeuden ammattimaistumisesta ja valtion suunnalta tulevan kontrollin lisääntymisestä. Lautamiesten aseman tarkastelu tuo esille sen, kuinka paikallinen talonpoikaisyhteisö säilytti äänensä suurvalta-ajan uudistusten keskellä. Mainitsemieni toimijoiden kautta voidaan analysoida tuon ajanjakson oikeuskulttuurin murrosta keskiajalta kohden uuden ajan oikeusvaltiota.

Tutkimuskysymykset on valittu huolella, koska tutkimus etsii vastausta siihen, kuinka oikeusjärjestelmä ja eri toimijoiden roolit kehittyivät vuosisatojen kuluessa.

Tutkimuskysymykseni esitän kirjallisuuskatsauksen seuraavassa osiossa.

---

¹ Hemmer 1968, s. 1.

2 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksessa tarkastellaan oikeuden järjestämisen kehitystä keskiajan lopulta 1700-luvun alkupuolelle saakka, jolloin monet oikeudelliset käytännöt vakiintuivat vuoden 1734 lain astuessa voimaan. Suomalainen oikeuslaitos koki tuona aikana suurimmat muutokset. Tutkimuksessa tarkastellaan maallista oikeudenkäyttöä kihlakunnanoikeuksissa, joissa tavallinen kansa ja oikeuslaitos kohtaavat.

2.1 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaaminen

Tutkimuskysymyksetni ovat:

1. Miten oikeudenkäytön painopiste muuttui kärjäyhteisöstä kohti valtiollista ja ammattimaista kontrollia eri vuosisatojen kuluessa?

Tämän institutionaalisen muutoksen seurauksena tarkastellaan myös yksittäisten toimijoiden asemaa, joka johtaa tutkimuksen toiseen pääkysymykseen.

2. Miten keskeisten toimijoiden roolit ja päätösvalta muuttuivat oikeusprosessin kehityksessä?

2.2 Tutkimuskysymysten taustoitukset ja perustelut

Tutkimuksessani tarkastelen oikeuden ja sen jaon järjestämistä ja sen kehitystä eri vuosisatoina, koska se heijastaa koko yhteiskunnan valtarakenteita ja siihen liittyviä muutoksia. Tavoitteenani on luoda yhteenveto kärjäyhteisön kehityksestä ja mitä siitä historiallisessa kirjallisuudessa tiedetään. Varhaisessa oikeudessa korostui paikallinen sopiminen, mutta myöhemmin oikeudesta tuli ammattimaisempaa. Toimijoiden rooli auttaa ymmärtämään, kuinka oikeusturva muuttui prosessin kehittyessä. Tutkimuksen tarkoitus on avata ymmärrystä suomalaisen oikeuslaitoksen kehityksestä.

2.3 Tutkimuksen metodi ja rakenne

Toteutan tutkimukseni laadullisena kirjallisuuskatsauksena, jonka avulla voidaan analysoida oikeushistoriaan liittyvää kirjallisuutta. Menetelmä sopii tutkimukseeni hyvin, koska sen avulla pystyn tarkastelemaan eri ajanjaksoina osallistuneiden toimijoiden rooleja oikeuden jaossa. Tuomi ja Sarajärvi (2009) toteavat, että kirjallisuuskatsauksen avulla voidaan tutkia jo olemassa olevaa tutkittua tietoa. Tämän avulla voidaan tiivistää oleellinen tieto aikaisemmista tutkimuksista, jotka liittyvät aiheeseen.² Fink (2010) tarkentaa, ettei kirjallisuuskatsaus ole lähdeluettelo, joka sisältää erilaisia artikkeleita ja kirja-arvosteluja. Tutkijan on tärkeää ymmärtää mitä kirjallisuuskatsaus tarkoittaa.³

Analysoin aineiston teemoittamalla toimijoiden mukaan. Eri teemoja ovat käräjäyhteisö, myötävannojat, lautamiehet, tuomari ja lainlukija sekä nimismies. Eskola ja Suoranta (2000) ovat maininneet, että tutkittavasta asiasta saadaan uutta tietoa ja se selkeytyy analysoimalla aineisto.⁴ Tässä tutkimuksessa teemoittelun avulla löytyi tietoa, jotka vastasivat asettamiini tutkimuskysymyksiin ja aineisto selkeytyi.

---

² Tuomi ja Sarajärvi 2009, s. 123.

³ Fink 2010, s. 3.

⁴ Eskola ja Suoranta 2000, s. 137.

3 Oikeuden jakamisen varhaiset instituutiot

Tässä luvussa tarkastellaan miten alla esittelemäni toimijat työskentelevät oikeudenkäyntitilanteissa keskiajan lopulla ja uuden ajan alussa. Tuone esille teorian kautta, miten varhainen käräjyhteisö luotti asianosaisten väliseen sopimiseen ja kuinka oikeudenkäyttö alkoi kehittyä.

3.1 Varhainen käräjyhteisö ja myötävannojat

Käräjät edustivat varhaista oikeudenkäynnin muotoa jo ennen maakunta- ja maanlakeja. Käräjyhteisö kokoontui ratkaisemaan erilaisia riita- ja rikosasioita. Prosessin kulku ei ollut aina yhtenäinen, vaan siihen liittyi useita eri menettelytapoja. Esimerkiksi sakonalaisessa teossa vastuullinen osapuoli saattoi tehdä aloitteen ja tarjota asianomistajalle lain mukaisia sakkoja. Toisinaan asianomistaja toi verekseltä kiinniotetun syyllisen vangittuna käräjyhteisön eteen. Myös kantaja tai tuomari saattoi kutsua vastaajan vastaamaan teostaan käräjille.⁵

Tapauksissa käytettiin todistuskeinona asianosaisen valaa, joka annettiin joko yksin tai erityisten valanvahvistajien myötävannojen vahvistamana. Alun perin vala oli väline, jonka avulla vastaaja pystyi kumoamaan kantajan väitteet tai vapautumaan häntä vastaan esitetystä syytöksestä. Yksinään vala riitti kuitenkin vain harvoin, ja suuremmissa jutuissa tarvittiin valanvahvistajia, jotka todistivat, että vala oli annettu oikein. Valanvahvistajien ei tarvinnut oikeudessa selittää, miten he olivat tähän lopputulokseen päätyneet. Useimmiten lopputulokseen vaikutti valan antajan hyvä tai huono maine.⁶ Myötävannojat perustivat valansa käsitykseensä asianosaisesta, asiasta saamaansa selvitykseen, mahdollisiin omiin tutkimuksiinsa sekä muiden henkilöiden lausumiin.⁷ He olivat alun perin monesti asianosaisen sukulaisia, joten heillä oli todennäköisesti varminta tietoa vahvistaa, että pitikö asianosaisen vala paikkaansa vai ei.⁸

Myötävannojen lukumäärään vaikutti se, kuinka törkeästä rikoksesta oli kysymys. Pienissä rikoksissa saattoi pelkkä puhdistusvala antaa vapauttavan tuomion. Maakuntalait olivat mainin-

---

⁵ Letto-Vanamo 1995, s.47.

⁶ Myhrberg 1978, s.77-78.

⁷ Letto-Vanamo 1995, s.87.

⁸ Hemmer 1968, s.118.

neet mahdollisesti puolesta sadasta vanhojasta. Maanlait käyttivät tyypillisesti kuusi- tai kaksitoistamiehistä valaa.⁹ Letto-Vanamo 1995 toteaa myös, jotta valaa voitiin pitää vakuuttavana, oli vastaajalla oltava tietty määrä (yleensä noin 12-36) myötävannoja, joiden tehtävänä oli vahvistaa hänen valansa. Vastaajalle oli tärkeää saada vaadittu määrä myötävannoja puolelleen, koska muuten hänet voitiin tuomita syylliseksi kanteessa määriteltyyn tekoon. Heillä oli oltava tietty käsitys asianosaisesta ja hänen toiminnastaan, että he pystyivät vakuuttamaan hänen syyttömyyttään. Asianosaisen oli mahdollisesti esitettävä heille selvitystä syyttömyydestään tai myötävannojen oli itse tutkittava asiaa, jotta he saattoivat asettua hänen puolelleen.¹⁰

3.2 Lautamiehet

Lautakunnan (nämnd) roolista oikeudenkäynneissä ei ole onnistuttu varhaisten lähteiden pohjalta saamaan vain yhtä selkeää johdonmukaisuutta. Toisinaan lautakunta käytti yksin tuomiovaltaa, joskus taas se antoi vain lausunnon asiakysymyksestä, 1600-luvun alussa lautakunta jakoi tuomiovallan käytön tuomarin kanssa. Aluksi lautakunta perustettiin käsittelemään yksittäisiä tapauksia, ja riidan osapuolilla oli mahdollisuus vaikuttaa sen jäsenten valintaan.¹¹

Lautakuntien hyödyntämisen oikeudenkäynneissä katsotaan alkaneen jo 1200-luvulla, termi on ollut käytössä tuon ajan maakunta- ja maanlaeissa.¹² Lautakunta koostui tavallisesti kahdestoista jäsenestä, jotka olivat aina miehiä. Yleensä tuomari nimesi jäsenet siten, että molemmat osapuolet hyväksyivät heidät, tai vaihtoehtoisesti kumpikin osapuoli valitsi itse puolet lautakunnan jäsenistä. Lautakunnan tehtävänä oli antaa valalla vahvistettu lausunto siitä, mikä oli asian todellinen laita. Se saattoi päätyä tukemaan kumpaa tahansa osapuolta. Aluksi lautakunta muodosti näkemyksensä todennäköisesti vain omien kokemustensa perusteella, mutta myöhemmin se perehtyi asiaan tarkemmin. Jokaisen lautamiehen ei tarvinnut olla asiasta samaa mieltä, vaan ratkaisevaa oli enemmistön kanta.¹³ Kuningas Kristoferin maanlaissa on säännelty tilannetta, jossa lautakunta ei ole yksimielinen. Sen mukaan: ”Jos lautakunta ei ole yksimieli-

---

⁹ Ylikangas 1988, s. 51.

¹⁰ Letto-Vanamo 1995, s. 88.

¹¹ Letto-Vanamo 1995, s. 226.

¹² Letto-Vanamo 1995, s. 227.

¹³ Hemmer 1968, s. 132.

nen, olkoon se syytön, jonka seitsemän lautakunnan jäsentä julistaa syyttömäksi. Jota lautakunta ei julista syyttömäksi, olkoon syyllinen.”¹⁴ Kyseinen lakikin on siis puoltanut lautakunnan enemmistön näkemystä asiassa.

Lautamiesten edellytettiin olevan rehellisiä, oikeudenmukaisia ja puolueettomia miehiä, joiden oli asuttava samalla paikkakunnalla, missä käsiteltävä oikeustapaus oli vireillä.¹⁵ Tehtävänä oli selvittää asian todellinen laita, antaa siitä lausunto ja päättää, vapautetaanko vastaaja vai tode- taanko hänet syylliseksi. Päätös perustui joko henkilökohtaiseen tietämykseen tai esitettyihin todisteisiin, jotka saatettiin saada todistajilta tai muista lähteistä. Lautakunta vastasi asiakysymysten käsittelystä, kun taas oikeudelliset kysymykset kuuluivat tuomarin ratkaistaviksi. Sen rooli ei kuitenkaan ollut tarkasti rajattu: se saattoi arvioida todisteita tai käyttää jopa koko tuomiovaltaa. Lisäksi tämä elin toimi joko itsenäisesti kärjäyhteisön ulkopuolella tai yhdessä sen kanssa osallistuen sekä todisteiden tarkasteluun että päätöksentekoon.¹⁶

3.3 Tuomari ja lainlukija

Tuomaria ja hänen tehtäviään koskevat määräykset olivat alun perin melko niukat. Asemaltaan hän toimi maakunnan tai kärjäyhteisön johtajana, mutta tehtäviensä perusteella hän oli myös tuomitsija, välimies, käräjien puheenjohtaja ja päätösten täytäntöön panija. Tuomari, tai käytännössä hänen sijastaan toiminut lainlukija, oli se, joka alkuperäisten merkintöjen mukaan johti käräjiä. Hän vastasi todennäköisesti käräjien koolle kutumisesta ja toimi istunnon puheenjohtajana.¹⁷ Myhrberg (1978) tarkentaa, että maakuntalakien aikana kehitys eteni siten, että tuomiovalta keskittyi tuomarille, jonka kärjäkansa oli valinnut. Tuomarin tehtävänä oli johtaa oikeusprosessia ja lausua julki lain määräämä seuraus. Varsinainen todistuskysymys tuli tuomarin ulkopuolelta, joko lautakunnan, valanteon tai todistajien avulla.¹⁸

Maanlakien alkuaikoina kihlakunnantuomarien nimitysprosessi muuttui säädellymmäksi. Kihlakunnantuomarin valinta oli yhdistelmä paikallista itsehallintoa sekä kuninkaanvaltaa. Valinta

---

¹⁴ Ulkuniemi 1978, s. 118.

¹⁵ Hemmer 1968, s. 132-133.

¹⁶ Letto-Vanamo 1995, s. 230-231.

¹⁷ Letto-Vanamo 1995, s. 45, s.154.

¹⁸ Myhrberg 1978, s. 68.

suoritettiin siten, että kaksitoista paikallista miestä sekä laamanni asettivat ehdolle kolme paikallista ehdokasta. Näistä kolmesta ehdokkaasta kuningas nimitti valitun henkilön kihlakunnantuomarin virkaan.¹⁹

Kuningas Kristoferin maanlaissa on säännelty siitä, kuinka kihlakunnantuomari on valittava; ja hänen valastaan; niin myös kihlakunnantuomarin sijaisen valasta. Sen mukaan: ”Nyt on valittava kihlakunnantuomari. Silloin on laamannin kutsuttava kokoon käräjät kihlakunnan oikealle käräjäpaikalle yhtä kuukautta ennen kuin käräjät pidetään. Kihlakunnan on valittava kaksitoista miestä, sellaisia kuin se haluaa, ja laamanni olkoon kolmantenatoista. Näiden kolmentoista on asetettava kuninkaalle vaaliehdolle kolme kihlakunnassa asuvaa. Ottakoon kuningas näistä yhden, jonka hän tahtoo ja sopivaksi tietää. Ellei kuningas ole maassa, ottakoon kihlakunnantuomarin se, jonka tehtäväksi kuningas on sen antanut. Kihlakunnantuomarin on vannottava sama vala kuin laamannin; ja vannokoon kihlakunnantuomarin sijainen saman valan kuin kihlakunnantuomari, tai vastatkoon kihlakunnantuomari ja maksakoon sakot kaikista sijaisen tuomioista niin kuin hän itse olisi tuominnut. Mutta jos kihlakunnantuomarin sijainen on vannonut, vastatkoon itse ja maksakoon sakot, jos hän väärin tuomitsee.”²⁰

Edellä viitatussa lainkohdassa käy hyvin ilmi se, että siinä on säännelty tuomarin lisäksi myös hänen sijaistaan, eli yleensä lainlukijaa. Tämä tukee hyvin sitä näkökulmaa, että alkujaan tuomarin tehtävää hoiti pääasiassa enemmän hänen sijaisensa, kuin itse tuomari.

Ulkuniemi (1978) kirjoittaa, että maanlaissa huomio keskittyi tuomarin valintaan ja hänen muodolliseen pätevyYTEEN. 1500-luvulla julkaistiin Olaus Petrin tuomariohjeet. Tuomariohjeet eivät ole koskaan olleet sellaisenaan voimassa olevaa lakia, vaan niissä korostettiin oikeudenmukaisuutta.²¹ Nousiainen (1993) mukaan oikeushistorian tutkijat ovat yksimielisiä tuomariohjeista. Ne sisältävät useita prosessuaalisia periaatteita, jotka eivät sisälly maanlakeihin. Ohjeet ovat Kustaa Vaasan hallituskaudelta. Tuomariohjeet tunnustetaan Olaus Petrin tuomariohjeista, vaikka ne eivät ole suoranainen todiste niiden alkuperästä. Saksalaiset tuomariohjeet ovat olleet niiden esikuvina. Tuomarin piti noudattaa tuomariohjeistuksessa annettuja sääntöjä tuomitesaan. Ne ovat ammattikunnan kehittämiä menettelysääntöjä. Ne eivät ole lakeja tai tyyppillistä oikeutta.²²

---

¹⁹ Myhrberg 1978, s. 69.

²⁰ Ulkuniemi 1978, s.108-109.

²¹ Ylikangas 1982, s. 44.

²² Nousiainen 1993, s. 333.

Olaus Petri oli kiinnostunut siitä, miten tuomioistuimessa saataisiin totuus selville. Häntä mietitytti todistelun kelvollisuus, erityisesti valan käyttö todisteena. Hän ei pitänyt valaa luotettavana todistuskeinona ja halusi vähentää sen käyttöä. Vala kuuluisi vain vastaajalle, eikä sitä tarvittaisi lainkaan, mikäli syytetyllä oli riittävät todisteet syyttömyydestään. Ylikangas katsoo, että Olauksen tarkoituksena oli näin helpottaa totuuden selville saantia. Olauksen tuomarinohjeissa on havaittavissa legaalisen todistusteorian mukaisia näkemyksiä. Niissä korostetaan periaatetta, että tuomitsemisen perusteet on löydettävä laista. Täysi näyttö saavutetaan kahden todistajan yhtäpitävillä lausunnoilla tai syytetyn tunnustuksella. Legaalinen todistelu varmistaisi Olauksen mielestä paremmin totuuden selville saamisen kuin valaprosessi.²³

3.4 Syyttäjänä nimismies

Reformityön seurauksena Suomeen palautui nimismiehen virka Kalmarin unionin aikana 1400-luvun alkupuolella. Suomessa tehtävää suoritti Eerik Pommerilainen, joka oli Tanskan kruununperillinen. Hänen toimestaan perustettiin hallintopitäjiä kirkkopitäjien rinnalle ja hän velvoitti, että nimismiehen valitsivat talonpojat. Nimismiehen virka oli liki kahdensadan vuoden ajan talonpoikien vastuulla. Tämän seurauksena käräjät päättivät pääsääntöisesti viranhaltijasta kontrolloiden hänen työsuorituksia.²⁴ Nimismiehet saivat palkkansa aina omasta pitäjästään niin sanottuna nimismiehenverona.²⁵

Nimismiehen tehtävä määriteltiin alkujaan eri tavoin Ruotsissa ja Suomessa. Ruotsissa hän oli pikemminkin kuninkaan luottamusmies ja Suomessa kansan. Ruotsalaisissa maakuntalaeissakin hänen tehtävänsä vaihtelevat paikoitellen. Tiettyjä vastaavanlaisuuksia niissä kuitenkin on löydettävissä niin Ruotsissa kuin Suomessa. Hänellä oli tärkeä rooli käräjien toiminnassa. Nimismiehellä oli käräjillä erilaisia tehtäviä, kuten niiden järjestäminen hänen omassa kodissaan. Hän toimi myös syyttäjänä asianomistajan luopuessa kannevallastaan. Lisäksi hän vastasi käräjien käytännön järjestelyistä sekä virkamiesten kyydityksistä.²⁶

---

²³ Ylikangas 1996, s. 72-76.

²⁴ Ylikangas 1996, s. 177-178.

²⁵ Ylikangas 1996, s. 23.

²⁶ Ylikangas 1996, s. 17-18.

Nimismiehen tehtävä ei ollut kenen tahansa saavutettavissa, vaan se oli siinä määrin hyvin palkattu ja arvostettu, että siihen löytyi helposti halukkaita ja päteviä hakijoita. Usein hakijat olivat saman suvun piiristä. Tyypillisesti valinta osui sillä seudulla asuvaan varakkaaseen mahtimieheen. Hakijalla oli usein taustaa jo veronkantomiehenä, lautamiehenä sekä kirjurina. Nimismiehen taloa käytettiin usein virkatalona ja sen tuli sijaita helposti saavutettavalla paikalla ja olla riittävän suuri majoittamaan kärjäväkeä hevosineen ja muita matkustajia. Syrjäisellä seudulla sijaitsevat tilat, vaikka olisivat olleet varakkaita, eivät soveltuneet virkataloiksi, eikä myöskään pienet ja vaatimattomat mökit olleet vaihtoehto²⁷

Monista näistä taloista kehittyikin kestikievereita. Tehtävänkuvien laajentuessa nimismiehet saattoivat rakentaa mailleen lisäksi ”kistan” joka oli muutamalla hirsikerralla vuorattu maa-kuoppa. Näissä kuopissa säilytettiin rikollisia käräjien ajan.²⁸

---

²⁷ Ylikangas 1996, s. 25.

²⁸ Ylikangas 1996, s. 177-178.

4 Oikeuden käyttö uuden ajan murroksessa

Tässä luvussa tarkastelen luvussa kaksi esittämieni instituutioiden kehitystä ja niiden suhteita siirryttäessä 1600- ja 1700-luvuille. Tarkastellun keskiössä on oikeuden asteittainen ammatti- maistuminen. Tämä tulee ilmi hovioikeuslaitoksen perustamisena, lautakunnan roolin muuttumisena sekä kruunun kontrollin vahvistumisena yltäen vuoden 1734 lakiin saakka.

4.1 Käräjäyhteisö ja lautamiehet, maallikkovallasta ammatillisuuteen

Tultaessa 1700- luvulle käräjäyhteisö koki merkittävän muutoksen. Letto-Vanamo (1995) mainitsee, että varhaisessa oikeudenkäytössä totuutta ei etsitty ainoastaan todisteilla, vaan tärkeässä asemassa oli valajärjestelmä. Merkittävässä asemassa olivat lisäksi myötävannojat, joiden päätehtävä oli tukea syytetyn sanaa omalla valallaan. Tuon aikainen järjestelmä alkoi murtua myöhäiskeskiajalta alkaen painopisteen siirtyessä kohti nykyaikaisempaa todistajalausuntojen sekä lautakuntamenettelyä. Myötävalat poistuivatkin Ruotsi-Suomessa vasta 1600-luvun lopulla lainsäädännöllä itsevaltiuden vahvistuessa. Ruotsissa asia sinetöitiin vuoden 1695 oikeudenkäyntisäännössä.²⁹

Lautakunnan rooli ja valintaprosessi kokivat muodonmuutoksen, kun samanaikaisesti myötävalat poistuivat. Asianosaiset saivat käräjäyhteisön alkukaudella vaikuttaa itse lautakunnan kokoonpanoon yhdessä tuomarin kanssa. Lautakunnan tultaessa kiinteäksi osaksi tuomioistuinta, valinta siirtyi kokonaan tuomarille. Poikkeuksellinen vaihe nähtiin 1500-luvun lopulla. Tuolloin lautakunta alkoi täydentää itse itseään tuomarin aseman muuttuessa. Tämä vaihe päättyi kuitenkin itsevaltiuden aikana ja valintaoikeus palautui takaisin tuomarille.³⁰

Lisäksi ratkaisuvallta laajeni huomattavasti lautakunnilla. Aikaisemmin se oli keskittynyt ainoastaan näytön arviointiin, mutta pikkuhiljaa se saattoi osallistua varsinaiseen oikeudelliseen harkintaan. Käytäntö vakiintui lopulta, jonka seurauksena lautakunta ja tuomari ratkaisivat asiat yhteistyössä. Tuomarilla oli kuitenkin suurin valta, koska lautakuntien valtaa oli rajoitettu siten, että tuomarin kanta voitiin sivuuttaa ainoastaan yksimielisellä päätöksellä. Tämä periaate kirjattiin myöhemmin tulevaan vuoden 1734 lakiin, joka oli huipentuma kehitykselle.

---

²⁹ Letto-Vanamo 1995, s. 85.

³⁰ Myhrberg 1978, s 69.

Lautakuntien edustajille oli oikeudenkäynneissä tärkeää, että heillä oli paikallista asiantuntemusta. Tämän seurauksena lautamiehiä valittaessa, vaikutti usein se, mistä alueelta kärjäkunta ratkottavat asiat tulivat. Lautamiesten valitsemiseen seikoista on lopulta vain vähän tietoa tarjolla. Voidaan mainita kuitenkin se, että vaikka lain mukaan lautamiehiä valittaessa tuli kysymykseen vain isäntämiehet, on maakirjoista voitu todeta siellä istuneen niin kruununtalonpoikia sekä ratsutilallisia.³¹

Vuotta 1614 pidetään merkittävänä käännekohtana lautakuntien historiassa. Ammattijuristit alkoivat ottaa oikeudenhoidon hallintaansa hovioikeuksien perustamisen myötä ja tämä muutos heijastui myös 1600-luvun lopun oikeuspöytäkirjoihin. Niistä alkoi jäädä lautamiesten nimet pois kokonaan ja lautakunnat olivat alkaneet menettää merkitystään.³²

Kehitys, joka alkoi hovioikeuksien perustamisesta, saavutti lakipisteensä vuoden 1734 laissa. Seuraavassa luvussa tuon esille tarkemmin hovioikeuden roolia ja tuomarin virkaa.

4.2 Tuomari ja lainlukija

Unioniajan lopulla alkoi syrjäytyä kihlakunnantuomarin valintamenettely, mikä oli Kristofein maanlain mukainen. Ehdollepanosta huolimatta hallitsija ja valtionhoitaja nimittivät itselleen mieleisiä henkilöitä tuomareiksi. Kustaa Vaasan aikana tämä menettely vakiintui. Ehdollepano poistettiin käytöstä. Kihlakunnan sekä laamannin nimittämistä kutsuttiin tuolloin läänittämisiksi ja tämän seurauksena virkanimityksistä tuli läänityksen luonteen omaisia. Laamanninvirat olivat sidoksissa valtaneuvoksen asemaan ja kihlakunnan tuomareiksi nimitetyt olivat aateliaisia. Viransijaiset ja lainlukijat hoitivat tuomarinvirkaa ja he saivat palkkion lääninhallitukselta.³³ Blomstedt (1958) toteaa, ettei tuomarinvirka ollut kenenkään päätoimi 1600-luvun alkupuolella joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Harvalla työnkuva oli sellainen, joka olisi sallinut osittaisenkaan viranhoidon, koska heidät päätoimet sitoivat heidät pääsääntöisesti valtakunnan muihin tehtäviin.³⁴

Svean hovioikeus perustettiin vuonna 1614 alioikeuksien yläpuolelle. Sen tarkoitus oli olla ratkaisuna jatkuville valituksille alioikeuksien lakien tulkinnasta ja oikeuden hoidosta.³⁵ Svean

---

³¹ Myhrberg 1978, s. 69.

³² Letto-Vanamo 1995, s. 227.

³³ Nousiainen 1993, s. 319-322.

³⁴ Blomstedt 1958, s. 196.

³⁵ Thunander 1993, s.21.

hovioikeuden perustamisen yhteydessä laadittiin oikeudenkäyntijärjestys ja oikeudenkäyntisääntö. Niissä määriteltiin kaikki hovioikeuden toiminnan muodot ja tehtävät. Kuninkaalle annettiin tietyin rajoituksin valta nimittää hovioikeuden presidentti, varapresidentti, asessorit ja tärkeimmät virkamiehet. Presidentti oli valittava valtaneuvostosta ja asessorit taas hovioikeuden esittelemistä henkilöistä. Asessorien kohdalla kuningas monesti kuitenkin poikkesi esitellyistä, ja nimitti heitä oman mielensä mukaan.³⁶

Hovioikeuksista muodostui alioikeuksien valvojia. Valvonnalla pyrittiin aikaan saamaan yhteisyyttä oikeudenhoidossa. Kaikki kuolemantuomiot ja muut vakavat rangaistukset tuli alistaa hovioikeuden arvioitavaksi. Tuomiokirjoista piti toimittaa joka vuosi yksi kappale hovioikeuden tarkastettavaksi. Alioikeus ei myöskään saanut julistaa tuomiota ennen hovioikeuden päätöstä, mikäli lainsäädäntö aiheutti epävarmuutta tapauksen ratkaisussa.³⁷

Kuninkaan tehtävänä oli tietyissä tapauksissa valvoa hovioikeuksien toimintaa. Siviilioikeudellisissa asioissa, jotka koskivat tyypillisesti maata, omaisuutta ja rahaa, valvonta toteutui ns. revisioedun (beneficium revisionis) välityksellä. Se tarkoitti sitä, että hovioikeuden ratkaisemassa riita-asiassa hävinnyt osapuoli sai pyytää kuninkaalta asian uudelleen tarkastelua. Pyyntö suoritettiin nöyrällä anomuskirjalla, ja sen hyväksyminen riippui kuninkaan armosta. Kuninkaan valvonta siviiliasioissa riippui siten siitä, hakivatko hävinneet osapuolet häneltä tapauksen uudelleen tarkastelua vaiko eivät. Mitään aktiivista oma-aloitteista valvontaa kuninkaalla ei siis näissä asioissa ollut.³⁸

Rikosoikeudellisissa asioissa kuninkaan valvonta oli erilainen. Mitään revisioedun kaltaista valitusoikeutta ei 1600-luvulla muodostunut. Hovioikeudelle oli alistettu arvioitavaksi alioikeuksien tuomitsemat kuoleman- ja muut ankarat rangaistukset vakavissa rikoksissa. Hovioikeus vahvisti nämä tuomiot, mikäli ne osoittautuivat laillisiksi ja selkeiksi. Kuninkaalla oli oikeus armahtaa kuolemaan tuomittu, jos hovioikeuden arvioinnissa ilmeni seikkoja kuolemalta säästämisen puolesta. Kuningas ei kuitenkaan monesti ollut saatavilla arvioimaan näitä tapauksia, ja lopulta kehitys johti siihen, että kuninkaan poissa ollessa, hovioikeus sai päättää kuolemaan tuomitun armahtamisesta.³⁹

---

³⁶ Thunander 1993, s.22.

³⁷ Thunander 1993, s.25.

³⁸ Thunander 1993, s.22-23.

³⁹ Thunander 1993, s.23-24.

4.3 Nimismies

Nimismiehen rooli kehittyi ja se ei ollut pelkkää järjestyksenpitoa ja käytännön asioiden hoitamista. Hänen velvollisuutenansa oli edustaa kruunua ja viedä rikosasioita eteenpäin, jos asianomistaja ei ollut siihen kykenevä. Valtion kontrollin kasvaessa, nimismiehen tehtävä muuttui. Samanaikaisesti sukujen asema heikentyi ja nimismies toimi yhä enemmän syyttäjän ja järjestyksenpitäjän tehtävässä.⁴⁰ Tämä kehitys näkyy Kuningas Kristoferin maanlaissa.

Kuningas Kristoferin maanlaissa on säännelty siitä, kuinka nimismiehen on nostettava kanne, ellei asianomistaja itse nosta kannetta. Sen mukaan ”Nyt syyttää nimismies jotakuta jostakin rikoksesta ja sanoo tämän salaa maksaneen sakot asianomistajalle. Jos nimismiehellä on varma todistus siitä, että teko oli saman vuorokauden aikana esitetty läsnä olleille todistajille, olkoon hänellä sama oikeus kuin asianomistajalla todistaa syytetty syylliseksi, ja olkoon asiaomistaja vaietessaan menettänyt oikeutensa, ja maksakoon syyllinen sakot kuninkaalle ja kihlakunnalle. Ellei nimismies kykene tällaista todistusta esittämään, olkoon vastaaja syytön.” Samassa laissa on säännelty myös, että jos asianomistaja nostaa kanteen ja luopuu siitä, kantakoon silloinkin nimismies. Sen mukaan ”Jos asianomistaja tulee käräjille ja syyttää toista ja sitten luopuu siitä eikä halua vaatia kanteella, tehköön sen nimismies, niin kuin edellä on sanottu; menettäköön asianomistaja silloin oikeutensa.”⁴¹ Ylikangas (1996) toteaa, ettei nimismiestä voitu yleisesti asettaa syyttäjänviranomaiseksi heidän puutteellisen koulutustaustansa vuoksi, vaan kyseiseen tehtävään asetettiin maaviskaalit. Tämä kehitys näkyi 1600-luvulla. Nimismiehet edustivat kansaa ollen heidän luottamusmiehiään. Tästä johtuen maaviskaalien työn suorittivat nimismiehet, jotka olivat tehtävään kykeneviä.⁴²

Nimismiehiä ei suuresti arvostettu 1700-luvun alussa ja se näkyi heidän heikossa palkkatasossaan. Nimismiehet olivat tuohon aikaan säätyläisluokan alinta kastia ja he olivat usein jättäneet opintonsa kesken. Nimismiehet toimivat voudin alaisina ja siksi oli tärkeää, että heillä oli toimiva suhde. Tämä muokkasi nimismiehen työnkuvaa. Voudit varsin usein siirsivät tehtäviään nimismiehen suoritettavaksi kuten syyttämistoimia sekä ulosmittauksia. Tästä eivät olleet hallitus ja maaherrat mielissään, vaan he määräsivät tehtävät takaisin kruununvoudeille.⁴³

---

⁴⁰ Ylikangas 1996, s. 80.

⁴¹ Ulkuniemi 1978, s. 113.

⁴² Ylikangas 1996, s. 86-87.

⁴³ Ylikangas 1996, s. 120-121.

5 Yhteenveto

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, kuinka oikeidenkäytön painopiste siirtyi kärjäyhteisöstä kohti valtiollista kontrollia ja kuinka eri toimijoiden roolit muuttuivat näiden vuosisatojen aikana. Tutkimuksen mukaan voidaan todeta tarkastelussa olevan ajanjakson keskiajalta 1700-luvun alkuun muodostavan jatkumon, jolloin oikeus muuttui paikallisesta sopimisjärjestelmästä kohti ammatillisempaa oikeudenkäyttöä. Muutos ei ollut ainoastaan hallinnollinen, vaan pikemmin merkitys oli siinä, kuinka totuus ymmärrettiin ja kuka asian oikeussalissa määritteli.

Ensimmäinen tutkimuskysymys oli: miten oikeudenkäytön painopiste muuttui kärjäyhteisöstä kohti valtiollista ja ammattimaista kontrollia eri vuosisatojen kuluessa?

Aineiston mukaan varhaisessa kärjäyhteisössä oikeus oli hyvin yhteisöllistä. Huomattavissa oli vallan siirtyminen yhteisöltä kohti ammatillisuutta. Käräjät olivat yhteisöllinen tapahtuma, missä painottui asianosaisten välinen vuorovaikutus ja paikallinen asioiden sopiminen.

Tutkimuksesta selviää 1600-luvulla alkanut kehitys. Tällöin perustettiin hovioikeuksia ja ammattijuristit alkoivat vallata alaa. Tämä kehitys murensi aikaisemman yhteisöllisyyden, joka käräjillä vallitsi. Oikeudesta alkoi kehittyä valtiollisen kontrollin väline ja se etäännytti oikeudenkäytön paikallisista oikeuspiirteistä. Laki oli yhtenäinen koko valtakunnassa, jonka kuninkaallisen hovioikeuden valvonta pystyi varmistamaan. Maallikkotoimijoiden rooli väheni selvästi tutkimuksen mukaan ja vastaavasti tuomarin ja lainlukijan rooli vahvistui.

Toinen tutkimuskysymyksenä oli: miten keskeisten toimijoiden roolit ja päätösvalta muuttuivat oikeusprosessin kehittyessä?

Toisen tutkimuskysymyksen seurauksena analyysi tuo esille valtataistelun eri roolien välillä.

Myötävannojen käyttö todistajina osoitti sen, että oikeudenmukaisuus perustui syytettynä olevan henkilön maineeseen sekä sosiaaliseen pääomaan omassa yhteisössään. Todistuskeinona käytettiin alun perin valaa, jonka avulla vastaaja pystyi kumoamaan kantajan väitteet. Myötävannojat perustivat käsityksensä syytetystä omiin tutkimuksiinsa sekä muiden henkilöiden lausumiin.⁴⁴ Nyt roolien muuttuessa myötävannojat poistuivat tarpeettomina toimijoina, kun to-

---

⁴⁴ Hemmer 1968, s. 118.

distajien lausunnot sekä kirjalliset todisteet korvasivat heidät. Letto-Vanamo (1995) on todennut, että myötävalat poistuivat Ruotsi-Suomessa 1600-luvun lopulla lainsäädännöllä itsevaltiuden vahvistuessa.⁴⁵

Lautakuntien rooli ja päätöksentekoprosessi muuttuivat merkittävästi. Vanha myötävalajärjestelmä poistui ja lautakunnasta tuli osa virallista tuomioistuinlaitosta.

Aluksi lautakunta perustettiin käsittelemään yksittäisiä tapauksia. Ero näkyy myös siinä, että riidan osapuolilla oli mahdollisuus vaikuttaa sen jäsenten valintaan.⁴⁶ Tavallista oli, että lautakunta muodosti näkemyksensä vain omien kokemustensa perusteella, ja perehtyi asiaan vasta myöhemmin. Jokaisen lautamiehen ei tarvinnut olla asiasta samaa mieltä, vaan ratkaisevaa oli enemmistön kanta.⁴⁷

Lautakuntiin valittavilta henkilöiltä vaadittiin hyvää paikallistuntemusta. Heidän säätyasema vaikutti suuresti valintoihin. Valintaa tehdessä huomioitiin, mistä päin kärjäkuntaa käsiteltävät asiat tulivat. Laki edellytti, että lautamiehiksi voitiin valita ainoastaan isäntämiehiä, kruunun-talonpoikia tai ratsutilallisia.

Kärjäyhteisön alkuaikoina asianosaiset saivat mahdollisuuden vaikuttaa valintoihin yhdessä tuomarin kanssa. Lautakunnan vakiintuessa osaksi tuomioistuinta, valinta siirtyi kokonaan tuomarille.

Lautamiesten rooli muuttui ja he eivät enää olleet itsenäisiä päätöksentekijöitä. Asiat tuli ratkaista yhdessä tuomarin kanssa, mutta suurin päätäntävalta säilyi silti tuomarilla. Heidän tuli olla yksimielisiä sivuuttaakseen tuomarin kannan. Letto-Vanamo (1995) tarkentaa, että tuomarin kanta voitiin sivuuttaa ainoastaan lautamiesten yksimielisellä päätöksellä.⁴⁸

Lautakuntien merkitys vähenee, kun hovioikeuksien perustaminen alkoi vuonna 1614. Ammattijuristien tuleminen hovioikeuksiin sai aikaan sen, että lautakuntien merkitys väheni. Tämä muutos näkyi esimerkiksi siten, että oikeuspöytäkirjoista alkoi jäädä lautakuntien nimet kokonaan pois.

Vuoden 1734 laki sinetöi hovioikeuksien ja ammattituomarien aseman oikeusjärjestelmässä.

---

⁴⁵ Letto-Vanamo 1995, s. 85.

⁴⁶ Letto-Vanamo 1995, s. 226.

⁴⁷ Hemmer 1968, s. 132.

⁴⁸ Letto-Vanamo 1995, s. 85.

Tuomarin rooli oli varhaisessa kärjäyhteisössä moninainen. Hän toimi yhteisön hallinnollisena johtajana sekä välimiehenä. Hän oli oikeudellinen tuomitsija, jonka tehtäviin kuului käräjien koollekutsuminen, niiden johtaminen aina päätösten täytäntöönpanoon saakka. Käytännössä hän oli tuomari ja lainlukija.⁴⁹

Maanlakien myötä kihlakunnantuomarin nimitysprosessi muuttui. Huomio keskittyi tuomarin valintaan ja hänen muodolliseen pätevyyteensä.⁵⁰

Laamanni ja kaksitoista paikallista miestä asettivat kolme ehdokasta, joista kuningas nimitti yhden virkaan.⁵¹ Tämä järjestelmä oli siirtymävaihe yhteisöllisestä valinnasta kohti valtiollista virkanimitystä.

Unionin lopulla Kristofein maanlain mukainen ehdollepano menettää asemaansa, koska hallitsijat alkoivat nimittää kihlakunnantuomarin virkoihin mieleisiään suosikkeja. Tämä toiminta vakiintui Kustaa Vaasan kaudella. Ehdollepano poistettiin käytöstä ja nimitykset muuttuivat läänityksiksi. Tämä vahvisti kruunun kontrollia oikeuslaitoksesta.⁵² Tämä kehitys mahdollisti tietä 1600-luvun hovioikeudenuudistukselle.

Merkittävä uudistus oli se, kun Svean hovioikeus perustettiin vuonna 1614 alioikeuksien yläpuolelle. Thunanderin (1993) mukaan sen tarkoitus oli olla ratkaisuna valituksille, joita tuli lakien tulkinnasta ja oikeuden hoidosta.⁵³ Hovioikeudet olivat alioikeuksien valvojia ja sillä pyrittiin luomaan yhtenäiset oikeuskäytänteet. Kuninkaan tehtävä oli puolestaan valvoa hovioikeuksien toimintaa tietyinlaisissa asioissa.

Tuomarinohjeet julkaistiin 1500-luvulla. Olaus Petrin tuomarinohjeet eivät ole lakeja, vaan ne ovat ammattikunnan menettelysääntöjä, missä korostetaan oikeudenmukaisuutta.⁵⁴

Nimismies. Nimismiehen rooli muuttui ja koki suurimman identiteetti muutoksen. Tutkimuksen mukaan hän oli aikaisemmin talonpoikien valitsema luottomies ja muutoksen seurauksena hän oli valtion palkkaama syyttäjä ja kurinpitäjä.

---

⁴⁹ Letto-Vanamo 1995, s. 45, s.154.

⁵⁰ Ulkuniemi 1978 s.108-109.

⁵¹ Myhrberg 1978, s. 69.

⁵² Nousiainen 1993, s.319-322.

⁵³ Thunander 1993, s. 21.

⁵⁴ Nousiainen 1993, s. 333.

Nimismiehen virka palautui Suomeen reformityön seurauksena Kalmarin unionin aikana 1400-luvun alussa. Tanskan kruununperillinen Eerik Pommerilainen suoritti tehtävää Suomessa. Virka oli liki kahdensadan vuoden ajan talonpoikien vastuulla. Nimismies sai palkan nimismiehenverona omasta pitäjästään.⁵⁵

Nimismiehentehtävä oli alkujaan Ruotsissa kuninkaan luottomies ja vastaavasti Suomessa hän nautti kansan luottamusta. Nimismies järjesti käräjät omassa kodissaan. Asianomistajan luopuessa kannevallastaan, hän toimi syyttäjänä. Käräjien käytännön järjestelyt kuuluivat hänelle. Vastasi hän myös virkamiesten kyydityksistä.⁵⁶

Nimismiehen tehtävä oli hyvin palkattu ja arvostettu ja se ei ollut kenen tahansa ulottuvilla. Hakijat olivat usein samaan sukuun kuuluvia. Usein valinta osui varakkaaseen henkilöön, jonka talo sijaitsi keskeisellä paikalla. Taloa käytettiin virkatalona ja sen tuli oli suuri, koska siellä majoitettiin kärjäväkeä.⁵⁷

Kuningas Kristoferin maanlain aikana nimismiehen rooli kehittyi. Se ei ollut enää ainoastaan järjestyksenpitoa tai yleisten asioiden hoitamista. Hän edusti kruunua vieden rikosasioita eteenpäin. Valtion kontrolli kasvoi ja sukujen asema heikentyi. Nimismies toimi myös syyttäjän tehtävässä osallistuen lisäksi järjestyksen pitoon.⁵⁸

Nimismiestä ei voitu yleisesti asettaa syyttäjänviranomaiseksi. Tämä johtui usein heidän puutteellisesta koulutuksestaan. Tehtävään asetettiin tuolloin maaviskaalit. Tämä kehitys tapahtui 1600-luvulla.

Nimismiesten arvostus alkoi laskea 1700-luvun kehityksessä. Arvostus näkyi ensinnäkin heidän heikossa palkkatasossansa, joka aikaisemmin oli ollut hyvä. Silloin he saivat palkkansa nimismiehenverona.

Nimismiesten sanottiin 1700-luvulla jättäneen useimmiten opintonsa kesken ja he olivat sen seurauksena säätyläisluokan alinta kastia. He toimivat voudin alaisina ja heillä tuli olla toimiva yhteistyö asioiden hoitamisessa. Joskus tämä muokkasi nimismiehen työnkuva. Voudit käyt-

---

⁵⁵ Ylikangas 1996, s. 177-178.

⁵⁶ Ylikangas 1996, s. 17-18.

⁵⁷ Ylikangas 1996, s. 25.

⁵⁸ Ylikangas 1996, s. 80.

tivät tilaisuutta hyväksi siirtäen omia tehtäviä nimismiehen suoritettavaksi. Tehtävät olivat esimerkiksi syytämistoimia ja ulosmittauksia. Maaherrat eivät menettelystä pitäneet ja he määräsivät tehtävät takaisin kruununvoudeilla.⁵⁹

---

⁵⁹ Ylikangas 1996 s. 120-121.

6 Pohdinta

Tässä osiossa pohdin tutkimuksen tuloksia ja niiden laajempaa merkitystä. Arvioin oikeusjärjestelmän merkitystä ja peilaan niitä oikeushistorialliseen jatkumoon.

Tutkimuksessa havaitaan oikeuden kehittyvän kohti ammattimaisempaa oikeudenjakoa. Keskeisin havainto on totuuden luonteen muuttuminen. Varhaisessa yhteisössä myötävannojat takasi henkilön maineen, jos hän oli syytön. Ammattimaistumisen myötä 1600-luvulla totuudesta tuli enemmän byrokraattinen oikeusprosessi, joka perustui kirjalliseen näyttöön sekä säädettyyn lakiin. Ammattituomarit ja oikeudenvallvonta lisäsivät paikallisten yhteisöjen mielivaltaisten tuomioiden riskiä. Voidaankin pohtia, oliko muutos hyvä. Oikeusprosessin muuttuessa monimutkaisemmaksi, heikentyikö tavallisen kansan oikeusturva. Kun oikeudessa käytettävä kieli muuttui ammattimaisemmaksi ja usein myös ruotsin kielellä, saattoi silloisen talonpojan ääni jäädä huomioimatta.

Ruotsi-Suomessa säilytettiin lautamieslaitos. Analyysin perusteella voidaan ajatella kyseessä olleen talonpoikaissäädyn ja hallitsijan välinen kompromissi, tai oliko se keino, jolla kruunumurensi paikallisen talonpoikaishallinnon. Erityyppisissä ristiriitatilanteissa kruunu tarvitsi paikallista asiantuntemusta, mitä ainoastaan paikkakunnalla asuvat lautamiehet mahdollisesti pystyivät tarjoamaan. Katkaisiko uudistus lopulta yhteyden oikeusjärjestelmän ja paikallisyhteisön väliltä.

Tutkimus osoittaa selkeän ammattimaistumisen linjan oikeusjärjestelmässä. Voidaan silti pohdita, muuttuivatko käytänteet niin nopeasti, kuin oikeuskirjallisuudesta voidaan todeta. Jäivätkö paikalliset tavat vielä uuden oikeusjärjestelmä rinnalle 1700-luvulle siirryttäessä.

Tutkimuksesta selviää valtataistelu instituutioiden ja tavallisen käräjäväen välillä. Mielenkiintoista olisi tietää erilaisen oikeuskirjallisuuden kautta enemmän, kuinka nimismies ja tuomari tulivat toimeen käräjäväen kanssa.

Tarkasteltu ajanjakso oikeuskirjallisuuteen perehdyttyäni, oli mielekästä päättää vuoden 1734 lakiin, koska se vakiinnutti valtiollisen kontrollin. Väistämättä tulee mieleen ajatus, olisiko varhaisesta käräjäyhteisöstä yhä jotakin opittavaa. Yhteisöllisyys oli varhaisen oikeudenkäynnin ydin. Se ei ollut ainoastaan paikka, jossa jaettiin rankaisuja, vaan pikemminkin tilanne, jossa yhteisö pystyi kokemaan oikeanlaista yhteisöllisyyttä. Oikeudenmukaisuus ei ollut ainoastaan lain kirjaimen julkituomista, vaan suhdetoimintaa tutussa yhteisössä.

Tutkimus on toteutettu laadullisena kirjallisuuskatsauksena. Teemoittelu metodina oli hyvin toimiva, koska se toi esille eri toimijoiden vastuut. Huomioitavaa on se, että kirjallisuuskatsaus rajoittuu saatavilla olevien teoksien painotuksista, joita oli rajallisesti tarjolla.

Tutkimuskysymykset muokkaantuivat matkan varrella, mitä enemmän oikeuskirjallisuuteen paneuduin. Tutkimuksen lopputuloksen kannalta ne olivat onnistuneet.

Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista paneutua tarkemmin siihen, kuinka vuoden 1734 lain voimaantulo muutti virkamiesten asemaa 1800-luvun alussa.